

In de etalage

Museum Stadsboerderij

Boter karnen in Museum Stadsboerderij

De mestvaalt weer in gebruik

door Evert Duitman, Jan ten Hove en Gerrit van Roekel

In 2016 bestaat Museum Stadsboerderij in Kampen 15 jaar. Ter gelegenheid hiervan is een foto-expositie ingericht in de voormalige mestvaalt. Op 30 april opende wethouder Gerrit Jan Veldhoen de expositie. De openingshandeling geschiedt in oude stijl: symbolisch wordt de laatste kruiwagen met mest naar de Groenestraat gereden. Net als in het verleden gaat het dwars door de boerderij en de gang van het woongedeelte omdat er geen achteruitgang was (en is).

Mest en melk

De mest was voor de Kamper koeboer een bron van inkomsten. Vooral vóór 1940 werd zeer veel mest verkocht, met name aan de tuinders in het westen van het land. De mest werd per schip vervoerd. De schepen werden geladen aan de IJsselkade of in de Burgel. Met kruiwagens en paard en wagen brachten de koeboeren de mest naar de schepen. Dat dit wrijving gaf met de burgerbevolking is duidelijk: stank en bevuilde straten. In de tweede helft van de vorige eeuw, vooral in de jaren vijftig en zestig, verdwenen de koeboeren uit de stad. Door de verplaatsing van de bedrijven naar het buitengebied behoorde dit probleem echt tot het verleden.

Naast de verkoop van de mest was de verkoop van melk aan de burgerij een tweede belangrijke bron van inkomsten. Elke koeboer had zijn eigen klantenkring die zes dagen in de week van verse melk werd voorzien. Ook kreeg men klanten mee van de kerk (diakonie), die van 1 liter, 2 liter of een halve liter melk werden voorzien. Het uitventen van de melk was veelal een taak van de dochter: met een handkarretje met daarop enkele melkbussen ging ze door de stad. De zondagsmelk werd op dinsdag gekarnd.

Op één van de foto's van de expositie staat een boerendochter met handkar die de melk naar haar klanten brengt. Het was een leuk moment toen twee weken na de opening een bezoeker zichzelf op deze foto herkende.

Wethouder Gerrit Jan Veldhoen brengt de laatste kruiwagen mest over de deel (30 april 2016).
Foto: Gerrit van Roekel.

Kampen - Boterstad van Nederland

Tot het begin van de 20ste eeuw speelde het maken van boter op de boerderijen in Kampen en omstreken een belangrijke rol. De stad Kampen had een botermarkt, waar kooplieden het product opkochten voor afzet in binnen- en buitenland. In 1860 werd er circa één miljoen kilogram boter aangevoerd en verhandeld. In 1920 was de aangevoerde hoeveelheid geslonken tot een schamele 805 kilogram!¹

Het boterkarnen was eeuwenlang het werk van de boerin. Dochter(s) en dienstmeid(en) stonden haar bij. In de 19de eeuw werden het paard en de karnmolen vervangen door de handcentrifuge. Het karnen was een secuur werk, want de boterhandelaren op de maandagochtendmarkt kenden hun pappenheimers. Een goed product, waarvoor ook een hoge prijs werd betaald, was de trots van elke boerin. Door de opkomst van de zuivelindustrie is het thuiskarnen langzaam verdwenen. In 1880 werd in Kampen de eerste melkfabriek opgericht. In 1900 kwam er een melkfabriek op het Kamper-

eiland en in 1916 een tweede melkfabriek in Kampen. De eerste fabriek werd overgenomen door de nieuwe coöperatieve zuivelfabriek De Delta, waarvoor 105 boeren zich verenigden, beducht als ze waren voor prijsafspraken. Na 1920 was het definitief gedaan met het boter maken op de boerderij.

Melkfabriek

Kampen kende destijds twee groepen boeren: de Eilandboeren op het Kampereiland en de Koeboeren in de stad en in Brunnepe.²

De eilandboeren stopten al snel met karnen en gingen hun melk leveren aan de melkfabriek. Ze werden ‘productie-melkers’ en legden zich toe op fokkerij om zo het vetgehalte van de melk te verhogen. De omvang van de veestapel nam toe, nu die niet langer afhankelijk was van wat de boerin aan melk kon verwerken. De verkoop van het bekende Kampereiland hooi nam daardoor sterk af, terwijl het voorheen juist één van hun belangrijkste bronnen van inkomsten was.

Voor de koeboeren in de stad veranderde er nog weinig. Zij bleven hun melk liever uitventen dan dat ze deze naar de fabriek brachten. De extra centen per liter die de melk meer opbracht bij deze wijze van verkoop waren een welkome en vaak onmisbare bron van inkomsten. Het ging hen als ‘consumptiemelkers’ om de liters, daarvoor betaalde de consument immers, niet voor het vetgehalte. In Kampen waren tot 1943 ongeveer honderd melkventers die tevens koeboer waren. Zij hadden de melkhandel in de stad geheel in handen.

De verkoop van rauwe melk werd in 1940 door de Duitsers verboden, die zou slecht zijn voor de volksgezondheid. In de loop van de oorlog mochten de koeboeren helemaal geen melk meer uitventen, omdat dit teveel kansen bood om aan de leveringsplicht te ontkomen. Zo werden zij gedwongen om zich bij een van de twee melkfabrieken aan te sluiten.

Tijdens de Open Monumentendag op 10 september 2016 stond in het museum het thema Boter centraal en samen met de zuivelboerderij van het Kampereiland werden demonstraties Boter Maken gegeven. Uiteraard konden de bezoekers de boter proeven op krentenbrood.

Voor 2017 staat de herinrichting van het melkschuurtje op het erf van de stadsboerderij op het programma.

Noten

1. G. Hendriks, *Een stad en haar boeren* (Kampen 1953) 101.
2. *Ibidem*, 99-105.